

Genovaitė Jacėnaitė. „Berniukai“

Studentiškos vasaros prisiminimai

GENOVAITĖ JACĖNAITĖ

Penkto kurso pavasario semestre reikia rinktis diplominio darbo temą. Labai norėjau lipdyti grupę mažosios plastikos skulptūrėlių, bet toks mano pasirinkimas katedros posėdyje dalyvavusiems dėstytojams pasirodė nerimtas ir per menkas diplominiam darbui. Teko imtis ko nors didesnio, svarbesnio. Pasirinkau fontanėlį vaikų darželiui, deja, tik įsivaizduojamam, nes kur konkrečiai jis turėtų būti, dar nežinojau. Kūrybinei praktikai buvau gavusi užduotį prisirinkti diplominio darbo temai reikalingos medžiagos.

Iki birželio pradžios visi egzaminai jau buvo išlaikyti, liko tik paskutinis darbas – kūrybinė praktika. Renkuosi Žemaitiją. Su manimi į tą pačią vietą išsiruošė dar dvi kurso draugės – grafikė Laimutė, kuri turėjo iliustruoti Baltušio „Parduotas vasaras“ ir skulptorė Nijolė, kurios diplominis darbas – klumpininkas su anūku.

KULIUOSE

Naktiniu traukiniu nubildėjome iki Plungės, o iš ten reikėjo traukti tolyn, bet kur pasuksime, nė viena nežinojome. Pasitaikė sunkvežimis į Kulių. Taip mes tame miestelyje ir atsidūrėme. Nutarėme prašyti, kad priimtų gyventi į mokyklos internatą – ten ir pasibeldėme. Didžiausiam mūsų nustebimui, priėmė ir taip, lyg ten būtume buvusios seniai lauktos. Kiekviena galvojome, kad kažkurią nors iš mūsų gerai pažįsta ir laiko sava. Tik vakare išsiaiškinome, kad nė vienos iš mūsų čia niekas anksčiau nėra matęs. Pirmąją atvykimo dieną mus nustebinęs svetingumas ir internato auklėtojo bei šei-

mininkės šiluma, laikui einant, nesumažėjo. Apgyvendino medinio namelio antrojo aukšto kambarėlyje.

Antroji naktis Kuliuose buvo birželio ketvirtoji. Aš ryte atsikėliau pirmoji ir radau per atvirą langą į kambarį įmestą žydinčią kaštono šaką. Visos labai džiaugėmės ir spėliojome, kuriai ji skirta. Aš, aišku, žinojau, kad tie žiedai ne man, bet slapčia save įtikinėjau, kad tai mane taip pasveikino kažkoks nepažįstamasis (dar ir dabar žydintys kaštonai man primena švelnią, šiltą viltį...).

Būdamos Kuliuose, vaikštinėjome po miestelį, apylinkes ir piešėme visa, kas buvo reikalinga diplominiam darbui. Surasdavome labai daug įdomių liaudies meno pavyzdžių. Jie tiesiogiai su mūsų baigiamuoju darbu nebuvo susiję, bet juos mes vis tiek piešėme (net ir dabar dar naudojuosi tuo metu surinkta medžiaga).

Man reikėjo vaikų ir žąsų. Vaikų netrūko – tokių, kurie norėdavo, kad juos nupieštume, net eilės susidarydavo. Su žąsimis buvo kur kas blogiau. Jas mažai kas laikė, o man taip reikalingų žąsiukų iš viso niekur nerasdavome. Kartą nuklydome į nuošalų Šėmulių kaimą. Ten užėjome į našlės Valančienės sodybą, kur pamatėme būrelį vaikų. Pradėjome piešti. Aš pasisodinau gražią baltaplaukę Mortelę ir pradėjau piešti jos portretuką. Vos nupiešiau, ją motina pašaukė eiti lapauti. Prisistatė dar ir broliukas, kurio, tiesą sakant, man nereikėjo. Nupiešiau ir jį. Po to ir mažoji Janytė išdrįso prieti. Tie piešiniai iki šiol saugomi mano kūrybinėje dirbtuvėje. Kai po penkiasdešimties metų pas mane atvažiavo dukterėčios mergytė, o aš, norėdama ją kuo nors užimti, nutariau paduoti jai tuos piešinius, prieš tai dar kartą juos perverčiau ir labai nustebau – paaiškėjo, kad tais metais mano nupiešta baltaplaukė Mortelė iš nuošalaus Žemaitijos kaimo – dabar gera mano pažįstama, žinoma istorikė, buvusi ilgametė Lietuvos architektūros muziejaus vedėja Morta Baužienė. Nunešiau jai tą piešinėį. Tai ją taip pat labai nudžiugino ir mintimis nukėlė į nelengvos vaikystės dienų prisiminimus.

JULYTĖ

Kuliuose praėjus savaitei, nutarėme važiuoti kitur. Vėl pasukome per Plungę, o iš ten pėsčiomis – į Beržorą, kur gyveno Laimutės giminaitė. Ji mus taip pat svetingai priglaudė, nors mes buvome tik varganos studentės, parai turinčios vos po 30 kapeikų. Mūsų šeiminkė – Julytė Gadeikytė – taip pat buvo neturtinga, vos prieš metus kartu su broliu grįžusi iš tremties. Ji buvo tikra šio krašto šviesuolė – savamokslė mokytoja, kartu su broliu nacių okupacijos metais savo sodyboje slėpusi žydų šeimą. Ji tada mums apie tai nieko nepasakojo. Tik 1993 metais per televiziją pamačiau, kaip jai Lietuvos prezidentas už tuos nuopelnus įteikė medalį.

Praėjus savaitei, mano draugės išvažiavo į Vilnių. Aš Beržore likau dar mėnesiui. Per tą laiką apvaikščiojau plačias apylinkes, nupiešiau daug vaikų portretėlių. Pagaliau radau ir žąsų su žąsiukais. Pavyko sukaupti ir daugybę įvairiausių koplytėlių, peizažų, gyvulių piešinių.

Su Julyte labai susidraugavome. Vėliau, iki pat jos mirties, susirašinėdavome, porą kartų ją dar ir Beržore aplankiau – labai šiltai iki šiol prisimenu tą vasarą Beržore.

Julytė ir jos brolis Pranelis buvo tylūs, nepaprastai darbštūs žmonės. Nė vienam iš jų nepasisekė sukurti šeimos. Julytė eidavo miegoti prietemoj, keldavosi vos pradėjus aušti. Laikė karvę, par-

(Nukelta į 36 p.)

GENOVAITĖ JACĖNAITĖ

Genovaitė Jacėnaitė – dailininkė keramikė, Lietuvos dailininkų sąjungos narė. Apie save Genovaitė rašo: „Gimiau Žemaitijos puodžių centre Kuršėnuose 1933 m. birželio 1 dieną. Iki pat studijų pradžios Vilniaus dailės institute (1951 m.) gyvenau visų negandų ir kovų degintame ir tryptame Kuršėnų mieste. Studijos, nors ir šaltose, ankštose auditorijose dieną, o vakarais – skurdžiame studentų bendrabutyje, buvo turinčios. Mus mokė savo darbą labai įsimylėję dėstytojai, o supo nuoširdūs, darbštūs ir linksmi draugai.

Baigusi studijas, gavau paskyrimą dirbti laborante Kermikos katedroje, todėl ir gyvenimas beveik nepasikeitė – kasmet tekdavo būti vis naujų studentų draugijoje. Ėjau įvairias pareigas: vyr laborantės, mokymo meistrės, dėstytojos ir pagaliau docentės, bet jau Dailės pedagogikos katedroje. Vėliau dirbau Pedagogų profesinės raidos centre, vadovavau dailės mokytojų perkvalifikavimui. Tuo metu bendravome su daugeliu dailės mokytojų iš visos Lietuvos.

Kūrybinis darbas ėjo lygiagrečiai su pedagoginiu ir buvo viso laisvalaikio užsiėmimas. Dalyvavau respublikinėse, są-

Genovaitė Jacėnaitė savo kūrybinėje dirbtuvėse. 2007 m. Danutės Mukienės nuotraukos

junginėse taikomosios dailės parodose ir pasaulio žemaičių dailės parodose Lietuvoje. Esu surengusi daugiau kaip 20 personalinių parodų įvairiuose Lietuvos muziejuose ir parodų salėse.

2004 m. kartu su profesoriumi Libertu Klimka išleidome knygėlę „Senovės dievai ir mitinės būtybės“.

Prie to, kas pasakyta, dar keletas skaičių ir faktų:

G. Jacėnaitė 1939–1951 m. mokėsi Kuršėnuose. Vilniuje jos dėstytojai buvo prof. L. Žuklys, J. Mackonis, doc. L. Vaineikytė, prof. K. Morkūnas, J. Kėdainis, doc. T. Miknevičienė, prof. J. Mikėnas, L. Strolis. Nuo 1957 m. iki 1999-ųjų dirbo Vilniaus dailės akademijoje. Didelę savo kūrybos dalį (apie 340 darbų) yra padovanojusi Mažeikių muziejui, kur 2008-aisiais, jubiliejiniais dailininkei metais, kai jai buvo suteiktas ir Kuršėnų miesto garbės pilietės vardas, atidaryta retrospektyvinė jos kūrybos paroda. Tais metais jos kūrinių parodose turėjo galimybę grožėtis ir Kuršėnų bei Vilniaus meno mėgėjai.

Domisi lietuvių etnine kultūra, ruošia ta tema paskaitas dailės ir etnokultūros mokytojams. Yra parengusi erdviųjų formų pagrindų programas vidurinėms mokykloms.

Gyvena ir kuria Vilniuje.

G. Jacėnaitė. „Prisiminimai“

(Atkelta iš 34 p.)

šelius, vištas. Kartą vakare Julytė sėdėjo ant žemo suolo viršūnėje ir, ilsėdamasi po sunkių dienos darbų, laukė, kol iš ganyklų parvežs karves. Aš tvarkiau savo piešinius. Staiga kažkas subildėjo. Atsisukusi pamačiau, kad Julytė, nugriuvusi nuo suolo, gulė ant aslos. Pribėgau manydama, kad jai pasidarė bloga ir reikia pagalbos. Mano didžiausiam nustebeimui Julytė ramiausiai šnarpštė ir miegojo lyg kokioje lovoje. Nežadinau jos, tik apklojau ir pamelčiau iš ganyklos parvežtą Šėmargę, sukošiau pieną ir pastačiau jį į rūšį. Kai darbai buvo užbaigti, įėjau į trobą, ir, pažadinusi Julytę, paprašiau, kad liptų į lovą. Julytė pašoko susirūpinusi, klausdama, kur jos Šėmargė. Kai ją nuraminau, pasakiau, kad jau viskas sutvarkyta, griuvo į lovą ir tęsė pertrauktą sapną...

Kas vakarą, grįžus man iš pasivaikščiojimų po Beržoro ar Platelių apylinkes, Julija paprašydavo parodyti, ką nupiešiau. Tai būdavo kasdieninė maža mano darbų peržiūra – savotiška dienos ataskaita.

ALYTĖ

Kartą, ieškodama vaikų, kurių portretus galėčiau nupiešti, nuėjau iki gražaus Ilgio ežero pakrantės. Pamačiau būrelį besiganančių avių ir šešiametę piemenę Alytę. Ėmiau ją kalbinti. Mergytė ne iš karto leidosi į kalbas, bet šnekinama po truputį įsidrąsino. Tiesa, kalbėtis su ja buvo gana sunku, nes mažoji buvo labai švepla, todėl ne iš karto pavykdavo suprasti, ką ji pasakoja (beje, įdomu tai, kad Beržore daugelis mano sutiktų mažų vaikų šveplavo ir tik vienas mažas palydęs berniukas, kurio mama buvo nebylė, kalbėjo aiškiai ir man pasakydavo, ką sako didesni už jį).

Alytė man papasakojo, kad gyvena su mama ir už save vyresniu broliu bei sesute, kad jų namas – Žiedelio ežero pakrantėje ir kad prieš savaitę praužusi audra ant jų namo užvertė prie namo galo augusį beržą. Jo šaka stogą įlaužusi kaip tik toje namo dalyje, kur gyveno Alytės šeima. Mama buvo invalidė, raiša, jai labai skaudėdavo klubą, bet, kad išmaitintų šeimą, ji visą laiką turėdavo verpti žmonėms vilnas arba linus. Gyvulių ta šeima neturėjo nė vieno. Brolis, kuriam jau buvo vienuolika metų, kitame kaime ganydavo šeiminkų karves, o aštuonmetė sesė „kavodavo“ (prižiūrėdavo) kaimynės kūdikį. Alytė taip pat jau buvo samdinė – ji ganydavo

kaimo ūkininkų avis. Avių šeiminkai paeiliui už darbą jai kasdien atseikėdavo po litrą pieno. Alytė visada būdavo basa, jos kojytės suskirdusios, kartūninė suknelė neaiškios spalvos ir labai nešvari. Piešiau ją daug kartų – mergaitė labai gerai pozavo. Baigiantis praktikos laikui, nutariau iš savo menkų santaupų nupirkti jai kokią nors žaislą, nes tokio prabangaus daikto jų namuose nebuvo. Sutarėme iš vakaro, kad rytojaus dieną eisime į Platelius to didžiojo pirkinio. Kai atėjau jos pasiimti (iš anksto su mergaitės mama buvau sutarusi, kad Alytę tą dieną prie avių pakeis sesutė), ją radau jau pasiruošusią – kojytės ežere smėliu nušveistos, vienintelė suknelė švari, tik nespėjusi per naktį išdžiūti. Pakeliui stabtelėjome Beržore pas Julytę. Ši mergaitę pavaišino bulvėmis su kastiniu ir paklausė, „a aną tink kiaušė“. Alytė rimtai atsakė: „Nedinau, tenė bejiediau“ (nežinau, seniai bevalgiau). Julytė išvirtą kiaušinį jai įdavė neštis, kad suvalgytų vėliau. Kai kitą dieną nuėjau pas Julytę, ši pasiskundė, kad tą kiaušinį mama atidavė broliukui Aliui, kuris anksti ryte turėjo išeiti į Plungę duonos pirkti, o namie nieko kito valgyti nebuvo. Taip ir liko Alytė tada neparagavusi kiaušinio. Plateliuose nupirkau jai plastmasinį zuikį, kurį ji pati išsirinko ir labai pagarbiai, vis pabučiuodama, parsinešė į savo Laumalenkos kaimą, kuris buvo ant Žiedelio ežero kranto.

BERŽORO MIUNCHAUZENAS

Likusi viena, nuėjau Beržoro ežero pakrante piešti peizažo. Sėdžiu ant ežerės, piešiu... Ateina moteriškė, ožka vedina, įsmeigia kuolą į minkštą paežerės pievą ir paleidžia prie virvės pririštą ožką ganytis. Bet ši nebūtų ožka, jei estų kad ir pačią skaniausią žolę. Tuoj pat pasitampė, kuolą iš durpėtos pievos ištraukė ir lekia tiesiai į mažutį išplėšto dirvono sklypelį, kur vos prigiję burokų daigai. Man besiruošiant eiti išvesti jos iš to daržo, nuo kalnelio beatkulniuojas mažas, sukumpęs seniokas. Pamatęs daržę ožką, sustojo ir pradėjo priekaištauti: „Vuo to bestija, vuo to besarmatė, vuo to žaltė išnara, vuo to kriopi, vuo to gīvātės kramė...“ ir t. t., bet ne rusiškai. Pagaliau, matyt, išsekus prakeiksmų resursams, savo kalbą užbaigė baisiu grasinimu: „Aš tava ragus į žemė sukalsio.“ Per visą tą ilgą „pamokslą“ ožka ramiausiai skabė vos prigijusius batvinius. Priejęs arčiau, seniokas paėmė virvę, ištempė besispyriojančią ožką iš daržo ir pririšo ją. Tada pagaliau jo dėmesį patraukiau ir aš – Beržore jam dar nematyta asmenybė. Atėjęs pasisakė esąs Kaniava, nors kaimynai jį be jokio pagrindo Šikuliui vadinantys. Pasigyrė turįs valtį ir, jei man kada kils noras pasirstyti, tai duos tą valtį, tik reikės ateiti į jo namus irklų pasiimti. Jo namai – sulinkusi trobeliūkštė – stovėjo ant kalnelio. Pasisakė, kad yra žvejys ir kad jam labai sekasi. Užpėnai buvęs toks įvykis:

„Siedu luodie, tempu velkė. Juntu – ožkėba. Aš tūmpt – toro, aš dvėm ronkuom isikėbau i velkė, ērklū nebtoro, vuo moni žovis ož velkės temp so vēso luodė. Mėslejo, vel’s būs, vuo če tik švikšt moni eš luodės. Aš nepaleido velkės. Tėi moni trīs ratus aple Žėidelē ežera aplakēna. Kumet ožkėbau kuojūoms ož kūlė, ištėmpiau līdi – ons bova šešiuolėkas so posē kīla. Nuvežiau i Plungē, pardaviau puonou.“

Kai pasidarydavo labai nuobodu vienai blaškytis po Beržoro ir Platelių apylinkes, eidavau į paežerę ir beveik visada sulaukdavau Kaniavos-Šikulio, kuris su pasimėgavimu pasakodavo man savo „nutikimus“ ir būdavo patenkintas, kad rado klausytoją, nes beržoriškiai jo neklausydavo ir tik atvirai juokdavosi iš tų istorijų.

Kartą paklausęs, ar žinau, kur yra Ilgio ežeras, ir, išgirdęs, kad

žinau, toliau teiravosi, ar girdėjau, kad jame nėra žuvų ir ar žinau, kodėl. Aš, aišku, nežinojau. Jis tuoj pat man papasakojo, kokia tokio neįprasto reiškimo priežastis:

„Vėina žėima prisėrėšau ledžingas ir pasileidau Ilgė ledo. Leds ligos, ligo kuoks stėklos – vėskou matau. Kad leko, kad leko, ka net mona ledžingas ikaita, tik rauduonou, ligo kuokė onglės, vuo aš tik leko – ož monės garū taks palėikt. Pokuol noliekiau lig gala, vondou ožvėrė. Diel tuo dabā nablėka nikuokiuos žovėis – vėsas išvėrė.“

Mums bekalbant, pro galvas į ežerą nuplasnojo antis. Mano „Miunchauzenas“ pagyvėjo ir tuoj pat papasakojo apie nepaprastą savo medžioklę. Buvę taip:

„Eino rodėni eš ož kūtės, Veizo – lek žousū šniūrs. Vuo mona strielba truobuo. Ipouliau i truobalė, grėbo nu sėinas strielba ē leko grėtā i kėima ē par kiaura kamėna matau, ka žousis veršom tuo kamėna lek. Kor to baėšlieks! Aš tik pikšt par kamėna, vėina žousės pliumpt i kėima, aš viel pikšt, ontra pliumt pagal laidaria. Aš dar kartā pikšt – tretiuoji par stuoga nušliauzė. Toukart pėnkės žousis nošuoviau.“

Po daugelio metų vienas buvęs mūsų studentas iš Platelių papasakojo tolimesnį Kaniavos likimą. Kai jis, visai pasenęs, nebegalėjo tvarkytis vienas ir gyveno pusbadžiu, buvo nutarta jį atiduoti į senelių namus. Kaniava, žinoma, nesutiko ten važiuoti ir tik tada, kai seniūnas pažadėjo jį garbingai motociklu pervežti per visą Beržorą ir Platelius, jis pasakė, kad persikels į tuos senelių namus. Taip, išdidžiai sėdėdamas motociklo lopšelyje, ir išvyko Beržoro Miunchauzenas iš savo gimtojo kaimo...

PAŽINTIS SU VAIKŲ NAMAIS

Piešinių po vasaros praktikos turėjau daug. Kad padaryčiau diplominį darbą, man dar reikėjo lipdytų eskizų. Nutariau modelių susirasti vaikų namuose. Vilniaus Žvėryno mikrorajone tada veikė vaikų namai, kuriuose gyvendavo ikimokyklinukai – mažyliai nuo trijų iki septynerių metų amžiaus. Kai aš ten nuėjau, direktorė mane geranoriškai priėmė ir aš pradėjau darbą. Vaikai buvo labai smalsūs, visi norėjo, kad būtent juos pasirinkčiau pozuoti, tačiau man ne kiekvienas tiko, o kai kurie pasirodė besą labai jūdriūs ir neįstengdavo net ir trumpai išbūti ramūs. Mažųjų grupėje dėmesį patraukė Vidutė, druckė, lėto būdo mergaičiukė. Man ypač tiko jos putlios rankytės, kurias ir ėmiausi lipdyti. Vidutė kalbėjo labai mažai ir nerišliai, niekada nesijuokdavo. Visiška priešingybė buvo jos vyresnė sesutė Gražina, kuri ištiesai plepėdavo. Abi mergytės į vaikų namus buvo patekusios neseniai, tad namų įspūdžiai buvo dar labai gyvi. Gražina papasakojo, kad jos tėvelis esąs labai geras, bet Vidutės blogas, nes, atėjęs pas mamą, Vidutės tėvelis radęs Gražinos tėvelį, tai jį mušęs ir išmetęs pro duris. Vaikų jų šeimoje esą daug, nes kasmet po vieną naują atsiranda ir kasmet po vieną yra atvežama į vaikų namus – taip čia ta šeimyna ir auga...

Kad pozuodama mažoji Vidutė neslėptų rankyčių, daviau jai skudurinį zuikį. Jo viršugalvyje pastebėjau išlindusią lyg ir adatą. Pabandžiau ją ištraukti, bet paaiškėjo, kad tai vielos, laikančios ausį, galas. Truktelėjus linktelėjo zuikio ausis, o Vidutė pirmą kartą visų nustebimui nusijuokė. Vėliau, kai tik ateidavau į vaikų namus, jos grupės draugai vienas per kitą šaukdavo „Vidutės mamytė atėjo!“ ir išstumdavo man iš būrio Vidutę.

Tais metais eskizams lipdžiau ir tuose vaikų namuose gyvenančių visada plačiai besijuokiančią Elvyrutę. Padirbėjus išėjo visai ne-

Genovaitė Jacėnaitė savo kūrybos parodos atidaryme Vilniuje, Gedimino prospekte. Dešinėje – dailininkas Anicetas Jonutis. 2006 m. Zigmo Juškevičiaus nuotrauka

blogas portretėlis, kurį vėliau išdegiau. Pozuodama man, Elvyra kalbėdavo labai užsikirdama – mikčiodavo. Po daugelio metų, priimdama stojančiųjų į institutą dokumentus, vėl sutikau Elvyrą. Ji atvažiavo iš Kuršėnų vaikų namų. Prieš tai buvo baigusi Kauno dailės mokyklą, kur studijavo grafiką. Kaune studijos jai sekėsi, nes buvo gabi ir savita kūrėja. Kai baigė institutą, Elvyrai teko išsikraustyti iš bendrabučio, kuriame ji studijų metais gyveno. Pasiprašė priimama į savo vaikystės vaikų namus. Geraširdė direktorė jai skyrė kambarelį, tačiau... Mergaitę traukė bohema, direktorės pastabas buvo ne prie širdies. Direktorė pasirūpino, kad miesto vykdomasis komitetas Elvyrai skirtų kambarį mieste. Persikėlė gyventi į savo naująjį būstą ir ten gyveno savarankiškai. Už grafikos darbus jaunųjų parodoje buvo premijuota komjaunimo premija. Kartą, sutikusi mane gatvėje, ji paklausė, ar negalėčiau jai padovanoti jai to vaikystės portretėlio, nes iš pirmųjų savo gyvenimo metų atminčiai ji nieko neturinti. Portretuką atidaviau.

Elvyros darbai buvo įdomūs, saviti – matėsi, kad kuria talentinga autorė, prieš imdamasi darbo viską gerai apmąstanti. Gaila, kad jos gyvenimas nutrūko labai anksti. Jos draugų rūpesčiu surengta Elvyros pomirtinė paroda mano atmintyje vėl atgaivino tą mažutę, visada besišypsančią vaikų namų auklėtinę, kurios gyvenime visą laiką slypėjo nepažintų tėvų ilgesys. Jis prasiveržė vieno iš paskutiniųjų jos darbų dedikacijoje, užrašytoje pieštuku ant piešinio kampo...